

Köroğlu ve Türk Destancılık Geleneği

Koroglu and Turkish Storytelling Tradition

Naile ASKER*

Özet

Türk halk hikayeleri, bir başka adıyla destanlar hacmine ve anlatım biçimine göre bazen dizi, bazen tek çilt şeklinde halk romanlarıdır. Destanlar genellikle konusuna göre iki ana başlık: aşk ve kahramanlık konuları altında incelenir. Dünya halk edebiyatında da despot rejimlere karşı çıkan, yoksul insanların yanında yer alan halk kahramanları vardır. Bu açıdan Köroğlu ortak Türk halk kahramanı, Köroğlu Destanı da bir halk kahramanlık hikayesidir. Ozanlar, aşıklar tarafından anlatılan, şiir kısımları saz eşliğinde okunan ve çeşitli versiyonları olan Köroğlu Destanı anlatıcının yaklaşımına, sempatisine bağlı olarak farklılık göstermektedir. Türk destancılık tarihine damgasını vurmuş Köroğlu Destanı bugün Sibiryadan Balkanlara kadar Türkçe konuşulan hemen hemen bütün coğrafyaya yayılmış durumda. Türk, Türkmen, Özbek, Başkurt, Azerbaycan, Kazak, Karakalpak, Tatar Türkleri vs. sözlü edebiyatının baş yapıtı olan Köroğlu Destanının Batı versiyonu Anadolu ve Azerbaycan versiyonudur. Anadolu versiyonu da kendi içerisinde İstanbul, Kars, Elazığ, Erzurum, Antep, Maraş ve b. bölgelerde farklılık göstermektedir. Bugüne kadar Köroğlu Destanı kadar tüm Türk dünyasına mal olmuş başka bir hikaye yoktur ve hiç raslantı değil ki, bu hikayenin 500'e yakın varyantı mevcuttur.

* Doç. Dr.: Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Folklor Enstitüsü:
qaracantali@live.com

Bu çalışmada Türk hikayecilik-destancılık tarihine genel bir bakış atılacak, Köroğlu Destanının Türk destancılık geleneği içerisindeki yeri, üstlendiği görevler hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar sözcükler: Köroğlu Destanı, destan, Türk Halk Edebiyatı, aşık, bölge

Abstract

Turkish folk tales, in other words epics are folk novels which depend on their volume and expression that sometimes in the form of a single skin or sometimes set. The stories are usually based on two main topics: analyzing under the themes of love and heroism. There are also folk heroes who are opposed to despotic regimes and which are next to poor people in the world folk literature. In this respect, Koroglu is the common Turkish folk hero and Koroglu story is the heroic story of a people. Stories of Koroglu describing by ashugs, poem parts of Koroglu story playing by saz, therefore there are variations in Koroglu story depending on approach of teller and sympathy. Striking its brand to Turkish storytelling history the story of Koroglu today has spread almost all Turkish speaking geography, from Siberia to the Balkans. Story of Koroglu is the head work of Turkmen, Uzbek, Bashkir, Azerbaijan, Kazakhstan, Karakalpak, Tatar Turks folklore and western version of Koroglu is the Anatolia and Azerbaijan version. Anatolia version also varies in Istanbul, Kars, Elazığ, Erzurum, Antep, Marash and other regions. There is no another story appropriating the entire Turkish world like Koroglu story to date and it is not a coincidence that there is up to 500 version of the story.

In this study to be taken an overview to the history of the Turkish epic storytelling and information will be given about the place and duty of Koroglu story in Turkish epic tradition.

Key words: Koroglu story, epic, Turkish folk literature, lover

Türk halk edebiyatımızın başlangıcı olarak kabul edilen, hacmine ve anlatım tarzına göre folklörün en büyük, geniş türü olan destanlarımızın kökü eski Türk mitolojisinin derin katlarına kadar iner. Destancılık dönemi olarak da tanımlanan eski Türk halk hikayecilik geleneğine baktığımızda çok sayıda halk kahramanlık hikayelerine rastlarız. Halk hikayelerimizin sayısının bu kadar çok olması Türkün zaferlerinin bir kaç hikayeye sığdırılmayacak kadar çok olması ile bağlıdır. Halk hikayesi anlatan (bu bir ozan, bir şaman, bir aşıktır), hikayeyi kendisinin lüzum gördüğü parçalara bölerek, kahramanı özel övgülerle ve mübalağa ile terennüm eder, en heyecanlı kısımlarını kahramanın dilinden şiirle anlatır. Şiir dizelerine sıra geldiğinde bunları kopuzuyla, sazıyla çalarak avazla (makam) okur.

Eski Türk geleneklerine göre hükümdar savaşa giderken ordusunun ön sıralarında ozanları bulundurmıştır. Ozanlar kahramanlık türküleriyle orduya ruh vermek görevi ile yanı sıra savaş sırasında askerlerin kahramanlıklarına tanıklık ederek, bunu belgeleştirmektedir. Bu bakımdan eski Türk kahramanlık destanları Türkün tarihi, savaş salnameleridir. Bu kahramanları öven, anlatan hikayelerin hemen hemen hepsi daha kahraman hayattayken yayılmağa, dilden dile dolaşmağa başlamıştır. Bazı hikayelerimizin seri halinde olmasının bir nedeni de budur. Savaştan savaşa yeni kahramanlıklar yeni hikayelerin-destanların oluşması demektir. En küçük folklor ürününden en büyüğüne – halk hikayelerimize, destanlarımıza kadar sözlü edebiyatımıza konu olan olaylarda Türkün tarihi şifrelenmiştir. Destanlarımız bu konuda diğer türlere öncüllük etmektedir. Türk halk edebiyatının destan türü dünya kültür tarihine bir çok değerli söz yapıtları hediye etmiştir.

Türk halk destancılık geleneğine bakarken, bu geleneğin geçtiği uzun yoldan bahsetmemiz gerekir. Bu yol, Türklerin eski yaşam tarzı ve inanç sistemine uygun olarak mitolojiden kahramanlık destanlarına, İslamiyet'e geçiş sürecinde ise yavaş yavaş kahramanlık hikayelerinden aşk hikayelerine dönüşmüş veya da karışık şekil almıştır.

Toplumun sosyo-kültürel yapısından ve gelişiminden etkilenmiş, zaman zaman hem konu, hem yapı olarak değişime uğramış destanlarımızın geçtiği yol haritası bu şekildedir: “Göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk

mahsullerinden olup; aşk, kahramanlık, vb. bunun gibi konuları işleyen; kaynağı Türk, Arap-İslam ve Hint-İran olan, büyük ölçüde aşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım nesir karışımı anlatımlardır” (Alptekin, 1997:7).

Destanlarımız, nesir ve nazımlı bir yapıya sahiptir, tasvir ve şiir kısımlarında kalıplaşmış üslup ve ifadelerle rastlıyoruz, genellikle kahramanlıktan ve aşktan bahseder, bazen iki konu bir aradadır.

Eski Türk destanları, yaratılış, varoluş ve hayat kavramlarına geniş yer vermiş, felsefi-mitoloji ve estetik yaklaşımla olaylara bakmış, zaman zaman bütünleşme, olgunlaşma, zenginleşme yolu katederek tekamül yaşamıştır. Eski Türk destanları kahramanlık konusundadır ve genellikle bir savaşçı, bir hükümdar veya yiğitlik yapmış her hangi biri hakkındadır. Tasvir kısımlarında anlatıcının dili kullanılmış, ama kendisi olaylara karışmamıştır. Genellikle anlatıcının kimliği bilinmez, o, meçhul bir ozan veya şamandır.

Eski destanlarımızın konusuyla bağlı bir kaç örneğe bakalım:

“Alp Er Tonga” destanı M. Ö. 7. yüzyılda yaşamış türk hükümdarı Alp Er Tonga'nın hayatı ve savaşlarından bahseder. Firdevsi'nin “Şahname” eserindeki Afrasiyap'ın Alp Er Tonga olduğu (Ercilasun, 1993:20) ve Kaşgarlı'nın “Divanü Lugatı't-Türk” eserinde destandan küçük bir parça geçtiği (Kaşgari, 2006:115) bilinmektedir

“Yaratılış” destanının ilk cümlesi böyle başlar: “Daha hiçbir şey yokken, Tanrı Kayra Han'la uçsuz bucaksız su vardı. Ay, güneş, toprak yoktu” (Büyük, 1987:43). 19. yüzyılda Altay Türklerinden derlenmiş bu mitoloji içerikli destan Türklerin dünyanın yaranması hakkındaki en eski inançlarını göstermektedir.

“Şu” destanı Makedonyalı Büyük İskender'in Türk illerine yürüyüşü ve Şu adlı padişahla savaşından bahseder. Şu M. Ö. 4. yüzyılda yaşamış bir Türk hükümdardır. Destan 11. yüzyıla kadar sözlü yaşamış, bu tarihte ise Mahmud Kaşgarlı tarafından yazıya alınmıştır.

“Oğuz Kağan” destanı M. Ö. 2. yüzyılda yaşamış Oğuz Han'ın kahramanlıkları hakkında yaratılmış bir destandır. Bir çok araştırmalardan

sonra Oğuz Han'ın gerçekte Türk hükümdarı Mete olduğu kanısına varılmıştır. Destandaki olaylarla Mete Han'ın hükümlerlik tarihindeki olaylar genel olarak örtüşmektedir.

“Ergenekon” destanı çok eski tarihe sahip bir mitoloji içerikli destanımızdır. Göktürkler'in Altay Dağları çevresine çekilip demircilik yaparak yaşadıkları, türeyip çoğaldıkları dönemden bahseder. Destan Çin kaynaklarında “Bozkurt”, Moğol kaynaklarında “Ergenekon” adını almıştır.

“Göç” destanında Uygurlar'ın Çinli'lerle savaştan sonra memleketlerinden göçe zorlanmalarının öyküsü anlatılmaktadır. Destanda Buğu Han'ın ağaçtan, Buku Han'ın dağdan doğması ve onların kağan olmalarını anlatır.

IX-X yüzyıla ait Kırgız “Manas” destanı, kahramanı Manasın doğumundan ölümüne değin vuku bulan olaylardan, yani çocukluğundan, ilk yiğitliklerinden, Kalmık ve Çin baskınlarına karşı örgütlenmesinden, yurdunu işgalden kurtarmasından bahseder. Baştan sona şürlle anlatılan destan bugün de Kırgız halkının manevi değerlerinden biridir.

Görüldüğü gibi, bu eski Türk destanlarının ana temasını mitolojik dünyagörüşüyle bağlı olarak dünyanın yaratılması, Türk'ün dünyaya sahip çıkması, onların savaşları ve zaferleri oluşturmaktadır. Kahramanlık, yiğitlik, korkmazlık, cesaret, savaş ve vatan aşkı, mertlik, dürüstlük, adalet gibi yüksek insani değerler bu destanların ortak özellikleridir. Eski Türk geleneğine bağlı olan bütün destanlarımız bu konularda bir birine sıkı bağlıdır. Aynı zamanda bu destanlar kendi başına özgün eserler olmakla yan yana yapı ve şekil olarak da bir birinden farklıdır.

Türk halk hikayeciliği geleneğinde bir bölge uygulamak gerekirse bunu “Dede Korkut” destanına kadar ve “Dede Korkut” destanından sonra diye bölmek gerekir. Bazı Türk kaynaklarında halk hikayelerimizi İslam'a kadar ve İslam'dan sonra diye ikiye bölmekteler. Ama bazen destanın yazıya alınması ve ya yeniden istinsahi sırasında İslami imgelerin katipler tarafından destana ilave edildiğini düşünerek bu bölgüyü güvenilir bulmuyoruz. “Dede Korkut” destanına kadar bütün destanlarımızda anlatıcı üçüncü şahıstır ve hep sahne

arkasındadır, ama “Dede Korkut” destanı ve ondan sonraki bütün destanlarımızda anlatıcı sahneye çıkar ve hatta bir çok destanlarımızda tüm olayların esas kahramanı anlatıcı kendisi olur.

“Dede Korkut” hem olayları anlatım biçimine, hem şiir kısımlarının inceliğine göre kendinden önceki destanlardan keskin farklılık göstermekte. “Dede Korkut” hem de ona göre farklıdır ki, artık 12 boydan (hikaye) oluşan seri destandır. Her bir boy kendiliğinde bağımsız gibi gözüktense de, bütün boylar bir birine ortak süjet hattıyla birleşmiştir. Kendinden sonra gelmiş bütün destanlarda “Dede Korkut” etkisi açık aşikar duyulmaktadır. Bu etki “Köroğlu”da daha belirgin şekilde görülüyor: “Köroğlu” Destanı Azerbaycan halk hikayeleri içerisinde tek örnektir ki, bütün kurgu şekli, edebiyat şekli-kuruluş, genel içerik ve fikri ile “Dede Korkut”a tamamen uygundur” (Çemşidov, 1977:151).

“Son araştırmalar gösteriyor ki, Köroğlu 14. yüzyılda yaranmıştır” (Sadıqov, 1998:38). 16-18. yüzyıllarda destan bütün kolları ve versiyonları ile beraber büyük bir yükseklikte kalmış, 19. yüzyılın ortalarına kadar yeni kollar ve ilaveler edilerek gençleştirilmiş ve bu tarihten sonra günümüze kadar çok az değişime uğramıştır. Türk halk hikayecilik geleneğinde ilk destanlar yalnızca kahramanlık konulu idise, “Dede Korkut” sonrası destanlar artık hem kahramanlık, hem aşk ya da iksinin de bulunduğu destanlara dönüştü. “Köroğlu” “Dede Korkut”la 15-18. yüzyıllarda yaranmış destanlarımız arasında bir aşama oluşturmaktadır.

Türk Halk Edebiyatımızın incisi olan “Köroğlu” destanı hem kahramanlık, hem aşk konularını işleyen bir çok kolları ve versiyonları olan bir eposdur. “Köroğlu”dan bahsederken onu Doğu ve Batı versiyonları olarak iki ana versiyon gibi kabul etmemiz gerek. “Köroğlu” destanının Batı (Azerbaycan, Anadolu, Balkanlar, Kırım) kolları ile Doğu Türkistan (Uygur, Türkmen, Özbek, Tacik, Kazak, Karakalpak) kolları olmak üzere iki ana metin ve bunlar etrafında teşekkül eden yüzü aşkın kolu bulunmaktadır (Türkmen, 1983:83-90; Yıldırım, 1983:103-114).

Anadolu, Türkmen, Azerbaycan, Özbek, Başkurt, Tatar, Kazak, Karakalpak Türkleri vs. sözlü edebiyatının şaheseri olan Köroğlu hikayesinin

Batı versiyonu Anadolu ve Azerbaycan versiyonudur. Destan, Anadolu'dan Osmanlı akınlarıyla birlikte Avrupa'nın merkezine kadar yol almış ve Balkanlar'da da yaygınlaşmıştır.

Türk dünyasının geniş coğrafyasını ve Türk halklarının dil ve sosyo-kültürel özelliklerini düşünürsek versiyonlar arasındaki farklar kaçınılmazdır. Orta Asya ve ya Türkistan versiyonu adlanan Doğu versiyonunda Köroğlu soylu bir aileden geliyor, o, bir han oğludur. Burada eski destancılık geleneğinin kahramanlarından kalmış mifolji motiflerin izlerini görmek mümkündür. Köroğlu'nun doğumu sırasında görülen olağanüstü olaylar da eski Türk destan geleneğine has bir unsurdur. Türkmen versiyonunda Köroğlu'nun babası Cıgali Beğ rüyasında aldığı emre uyarak mezarlığa gider ve mezardaki çocuğu alır, ona Rovşen ismini verir. Kazak versiyonunda ise rüyayı Köroğlunun anası görür. Ana Akanay rüyada öldürüleceğini, öldükten sonra doğum yapacağını, çocuğunun onun intikamını alacağını görür. Özbek versiyonunda ana Hilalay öldükten sonra mezarda doğurur. Bir keçi tarafından beslenen çocuğu farkedene çoban baba Hasan Beğ'e haber verir ve baba çocuğu mezardan alır (Ekinci, 2004:107).

“Büyük bir destanın Anadolu və Azerbaycan sahası anlatmalarında Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal siyasi olaylarının etkisiyle yeniden şekillendiğini belirttiğimiz Köroğlu bu süreçle birlikte mitolojik bir çok yönünü (han soyundan gelmemesi, doğum sırasında olağanüstü olayların yaşanmaması, dış düşmanlara karşı savaşmaması vb.) kaybetmiştir. Mitolojik ve tarihsel yönlerinin çarpışmasında Köroğlu bir yönüyle bozkır toplumunun değer yargılarından ve toplumsal kabullerinden uzaklaşmış bir yapı sergilemekte, bir yönüyle de geçmişteki bir destan kahramanını çağrıştırmaktadır” (Öncül, 2010: 140).

Batı versiyonunda kahramanın doğumundan ve çocukluğundan bahsedilmez. Köroğlu (Rövşen-Ruşen) karşımıza delikanlı olarak çıkar. Bundan başka Köroğlunun ailesinden bahsedilmez ve ya sadece babadan bahsedilir. Babanın ismi bazı derlemelerde Alı (Azerbaycan, 2005:7), bazı derlemelerde Yusuf (Kaplan, 1973:1), bazılarındaysa Ahmettir (Boratav, 1988:199). Köroğlu Destanının Türk ağızlarında olan versiyonlarında

kahramanın ismi Koroğlu, Goroğlu, Goroğlu, Koroğlu olarak geçer, yine kahramanın mekanı Canlibil, Çenlibel, Cenbil, Çamlıbel gibi farklılıklar gösterir.

Anadolu versiyonu da kendi içerisinde İstanbul, Kars, Elazığ, Erzurum, Antep, Maraş vb. bölgelerde farklılık göstermektedir. Anadolu sahasından destanın 15 kolu derlenmiştir. Anadolu kolları ile ilgili olarak M.H.Tehmasib'in "Koroğlu" (1975), Hüseyin Beyaz'ın "Koroğlu'nun Antep Rivayeti" (1986), Sevgi Koçak'ın, "Koroğlu'nun Erzincan Varyantı" (1992), Hacı Ali Özturan'ın "Maraş Ağzı Koroğlu" (2009) kitapları gibi çok sayıda derlemeler ve çalışmalar yapılmıştır.

Türk hikayecilik tarihine damgasını vurmuş "Koroğlu" Destanı bugün Sibirya'dan Balkanlar'a kadar Türkçe konuşulan hemen hemen bütün coğrafyaya yayılmış durumda. Bugüne değin Koroğlu hikayesi kadar tüm Türk dünyasına mal olmuş başka bir hikayemiz yoktur ve hiç raslantı değil ki, bu hikayenin 500'e kadar versiyonu mevcuttur.

Ozanlar, aşıklar tarafından anlatılan, şiir kısımları sazla çalınarak okunan "Koroğlu" hikayeleri anlatanın yaklaşımına, sempatisine bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bazı kaynaklara göre 24, bazılarına göre 20 kolu olan bu destanın 17 kolu yaygın olarak biliniyor.

Türk Halk Edebiyatının "Koroğlu" destanında araştırmağa ihtiyaç duyduğu başka bir tema da destandaki halk şiiri örnekleri ve aşık havalarıdır. Bu şiir örnekleri ve bu havalarda destandan kenarda bir anlam taşımaz ve genellikle destandan kenarda kullanılmaz. "Koroğlu" havalarını her aşık okuyamaz, bunun için yüksek zil ses ve boğaz gerekiyor. Azerbaycan'da bu havaları okuyan aşıklar "Koroğluhan aşıklar" adlanır. Azerbaycan'da Koroğlu'nun yarattığı ve onun anısına aşıkların yarattığı 20'den fazla havanın (makamın) olduğu bilinmektedir.

Son dönemlerde güzel sanatlar profesörü Tariyel Memmedov aşık havaları araştırmalarına çok değerli katkılarda bulunmuştur. O, klasik aşık havalarının bir çoğunu notaya almış ve kitap halinde bastırmıştır. Ayrıca "Koroğlu" havalarının Azerbaycan ve Türkiye aşıklarının ifasında yazılmış

orijinal nota yazılarını, ilave olarak 1938-40'lı yıllarda Azerbaycan'da başlayan ve maalesef yarım kalamış derleme çalışması çerçevesinde bir ekip tarafından yazılmış Köroğlu aşık havalarının nota elyazılarını da bastırmıştır.

“Köroğlu havaları” adı altında “Köroğlu” destanında geçen tüm havaların yapı özellikleri tetkik edilmiş, bütün materyeller müellif tarafından 1978-1981 yılları arasında Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde düzenlenen folklor-etnografya bilimsel çalışmalarında incelenmiştir. Toplanan materyellerin grafik belgeleştirilmesi üstat aşıkların ifasında “canlı icra” yoluyla hayata geçirilmiştir.

Türk halklarının ortak eposu “Köroğlu” yüzyıllardır insanların hafızasında canlılığını ve tazeliğini korumağı başarmış ölmöz söz yapıtıdır. Köroğlunun tarihi şahsiyet ve aşık olması bazı tereddütlerle beraber artık kabul olunmuştur. Bir elinde saz, birinde kılıç olan kahraman, zalimin karşısında, mazlumun yanında olmuştur. Köroğlunun büyük şöhet kazanmasında, destanın ayrı ayrı kollarının bu kadar yüksek zirvelere ulaşmasında, yaygınlaşmasında Köroğlunun aşıklığının büyük etkisi olmuştur. Sazın sihri, mucizesi destanda bir kaç yerde özellikle ele alınmıştır.

Dünya halklarının edebiyatında da despot rejimlere karşı çıkan, yoksul insanların yanında olan halk kahramanları vardır. Bu açıdan Köroğlu ortak Türk halk kahramanı, Köroğlu hikayesi de bir halk kahramanlık hikayesidir (Edebiyatşünaslık, 1988:58). Köroğluya kadar ve Köroğludan sonra destanlarımızın tekamül sürecine bakılırsa “Köroğlu”ya büyük görevler verildiğini görürüz. “Köroğlu” bu görevleri başarıya yerine getirmiştir.

Eski Türk halk hikayeciliği geleneğinden gelme bahadırılık, alplık sıfatları Köroğluya verilmiştir. Mitoloji unsurlara sadık kalan geleneksel mitolojik yardımcıları “Köroğlu”da da yer var. Kahramanın atının derya atlarının soyundan gelmesi, kılıcının gök taşından olması, bir de sihirli narası onu mitolojik kahramanlara, eski destan geleneğimizin bir parçasına dönüştürüyor. Şairliği ve aşıklığı ile Köroğlu gerçekci kimliğe bürünüyor. “Köroğlu”nun Batı versiyonunda bazı derlemelere göre Bingöl dağlarının sihirli suyundan, bazı derlemelere göre Goşabulak suyundan içerek güç kuvvet kazanan, aynı

zamanda aşıklık vergisi, bade içme geleneğini tamamlayan kahraman bir hak aşığı zirvesine yükseliliyor.

Kaynaklar

Alptekin Ali B. (1997) Halk Hikayelerinin Motif Yapısı. Ankara: Akça Yayınları.

Azerbaycan dastanları. (2005) I cild, tekmilleştirilmiş II neşri, Bakı, Çıraq Neşriyyatı.

Azerbaycan dastanları. (2005) IV cild, tekmilleştirilmiş II neşri, Bakı, Çıraq Neşriyyatı.

Boratav P. N. (1988) Halk hikayeleri ve Halk Hikayeciliği, İstanbul, Adam Yayınları.

Büyük Türk Klasikleri. (1987) I Kitap, Ankara, Ötüken Yayınları.

Çemşidov Ş. A. (1977) Kitabı-Dede Qorqud. Bakı, Elm Neşriyyatı.

Edebiyyatşünaslıq terminleri lüğeti. (1988) İşlenilmiş ve tekmilleştirilmiş 4. neşri, Bakı, Maarif Neşriyyatı.

Ekinci M. (2004) Türk Dünyasında Köroğlu, Ankara, Akçağ Yayınları.

Ercilasun A. B (1993) Türk Dünyası Üzerine İncelemeler. Ankara, Akçağ Yayınları.

Kaplan M., Akalın M. (1973) Köroğlu Destanı. Anlatan Behçet Mahir. Ankara, Sevinç Matbaası.

Kaşğari M. (2006) Divanü lüğat-it-türk. Tercüme eden ve neşre hazırlayan Ramiz Esker. I cild, Bakı: Ozan Neşriyyatı.

Kitabı-Dede Qorqud. (1988) Bakı, Yazıcı Neşriyyatı.

Koroğlu. (1975) Tertib edeni M.Y. Tehmasib. Bakı, Maarif Neşriyyatı.

Memmedov T. (2010) Koroğlu Aşig Havaları, Bakü, Apostrof Çapevi.

Önçül K. (2010) Eski Türk Kültürü ve Halk Edebiyatı Ürünlerinde Başkaldırı Kavramı. Elazığ, Manas Yayınları.

zturan Hacı A. (2009) Maraş Ağzı Koroğlu. Kahramanmaraş, Ukde Kitaplığı.

Sadıqov İ. (1998) Koroğlu kim olub? Bakı, Azərneşr Neşriyyatı.

Türkmen F. (1983) Koroğlu Destanının Orta Asya Rivayetleri. Koroğlu Semineri Bildirileri, Ankara.

Yıldırım D. (1983) Koroğlu Destanının Orta Asya Rivayetleri. Koroğlu Semineri Bildirileri, Ankara.